

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՎԱՐՂԱՊԵՏՔ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Մեր եկեղեցական օրացույցում ամեն տարի հոկտեմբեր ամսվա ընթացքում նշվում է տոնը ընդհանրական եկեղեցուն պատկանող «երկրտասանից վարդապետաց»:

Եկեղեցու հայրերի այս ցուցակը սքանչելի մի համադրություն է Արևելքի և Արևմուտքի եկեղեցիների մեծ հայրապետների և իր մեջ բովանդակում է ներկայացուցիչները քրիստոնեական մշակույթի և մտածողության, աստվածաբանական գիտության և համաքրիստոնեական բարձրագույն Աթոռների ու դպրոցների:

«Վարդապետք եկեղեցույ» են կոչվում առաքելական դարից մինչև 8-րդ դարն ապրած եկեղեցու այն մեծ և սուրբ հայրերը, որոնք թողել են բազմաժանր և հարուստ մատենագրական ժառանգություն և որոնց դավանաբանական, ջատագովական գրքվածքները մեծ նշանակություն են ունեցել և ունեն մինչև այսօր և ճանաչված հեղինակություններ են հանդիսանում աստվածաբանական գրականության մեջ:

Ընդհանրական եկեղեցուն պատկանող «երկրտասան վարդապետների» այս հուշակապ համաստեղության տոնի խմբական

նշումը հատուկ է միայն հա՛յ եկեղեցուն. այն կատարվել է մասնավոր նպատակով, թեև այնտեղ հիշված երկրտասան վարդապետներից բոլորն էլ, բացի առաջինից, արդեն իսկ ունեն իրենց առանձին կամ «ընկերովի» տոները: Մեր եկեղեցու նպատակն է եղել երկրտասան վարդապետների տոնի կատարումով շեշտել, թե որոնք են հայ եկեղեցու ընդունած «ոչ-հայ» վարդապետները:

Ընդհանրական եկեղեցու բոլոր հայրերը չէ, որ կոչվում են «վարդապետք եկեղեցույ», այլ միայն նրա՛նք, որոնք ունեցել են այդ կոչման համար պահանջված չորս անհրաժեշտ հատկությունները, **Հավատի ուղղափառություն, Սրբակենցաղ վարք, Եկեղեցական մատենագրական գործունեության փորձ և Վաղեմիություն:**

Ընդհանուր եկեղեցու պատմության մեջ Դ դարը և Ե դարի առաջին կեսը իրենց նշանակությամբ վերին աստիճանի մի հետաքրքիր շրջան են ներկայացնում: Այդ ժամանակահատվածում քրիստոնեական հանճարը և աստվածաբանական գիտությունը հանդես են գալիս բացառիկ և ստեղծագործական արդյունավորությամբ: Այդ շրջանում ամբողջ

եկեղեցու գործը քրիստոնեական դավանության մեծ հարցերն էին կազմում:

Սույն շրջանի եկեղեցու հայրերի աստվածաբանական երկերը և ողջ մատենագրական վաստակը իրենց բազմաժանր բովանդակությամբ որպես ուղեցույց են ծառայում ընդհանուր քրիստոնեության և աստվածաբանական բարձրագույն դպրոցների հաջորդ սերունդների համար:

Այս շրջանի հետ, որը դասական նշանակություն է ստացել, ընդհանուր եկեղեցու պատմության մեջ ոչ մի շրջան չի կարող համեմատվել: Եկեղեցական աստվածաբանական գիտությունը ոչ մի շրջան չի ունեցել, որը մտքի ընդարձակությամբ և վսեմությամբ, բովանդակության խորությամբ, գաղափարական հարստությամբ և տեսությունների բազմազանությամբ, դավանաբանական ըստեղծագործության եռանդով կարողանա համասարվել Դ և Ե դարերին: Ահա թե ինչու հայ եկեղեցին էլ իր Տոնացուցում էկումենիկ ոգով և «թույլատու ներողամտությամբ և լայնախոհ ազատության հոգիով» (Օրմանյան, «Հայոց եկեղեցի», 1912, Կ. Պոլիս, էջ 111) տոնախմբում է հիշատակը ընդհանրական եկեղեցու երկոտասան վարդապետների, երբ դեռևս եկեղեցին ճշմարտապես ուներ «ընդհանրական կամ տիեզերական եկեղեցվո նկարագիր» (Օրմանյան, նույնը, էջ 109):

Ընդհանրական եկեղեցին ունեցել է «իր հերոսները, առաքինության և սրբության իր մեծ տիպարները, անձնուրաց գործիչները... ասումք ամբողջ մարդկային պատմության մեծագույններեն եղած են իրենց տեսակին մեջ հեղաշրջելու ապտիճան մարդկության ճակատագիրը. և՛ եկեղեցին իրավունքով և պարծանքով կտոնախմբե անոնց հիշատակը իրե՛ն հատուկ կերպերով» (Թորգոմ արքեպ. Գուշակյան, «Սուրբք և սունք», Երուսաղեմ, 1939, էջ Ը):

Ընդհանրական և մեկ եկեղեցուն պատկանող սրբերի տոնախմբումը հաստատում է հայ եկեղեցու «կապակցությունը ընդհանուր եկեղեցվո հետ և անոր հարաբերությունները՝ հին մասնավոր եկեղեցիներու հետ» (Օրմանյան, նույնը, էջ 169):

Հայ եկեղեցու տոնախմբած երկոտասան

ոչ հայ վարդապետները «ամենքն ալ հինգերորդ դարու կեսն առաջ են և տիեզերական անբաժան եկեղեցվույն կապականին, որով ամեն եկեղեցիներու հավասարապես ընդունելի կճանչցվին» (Օրմանյան, նույնը, էջ 174):

Ահա հայ եկեղեցու տոնախմբած երկոտասան այդ մեծ վարդապետների անունները, ըստ մեր Տոնացույցի.

Ռեթեոս Աթենացի և Դիոնիսիոս Արիսպագացի, երկուսն էլ առաքելական շրջանի մեծ դեմքեր և Աթենքի եպիսկոպոսներ. Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նազիազանցի, Գրիգոր Նյուսացի՝ Կապադովկիայի եկեղեցական մեծ հայրեր. Աթանաս և Կյուրեղ Աղեքսանդրացիներ, Հովհան Ոսկեբերան (Անտիոքի եկեղեցի), Եպիփան Կիպրացի (Կիպրոսի եկեղեցի), Եպիփան Խուրի (Ասորիքի եկեղեցի), Կյուրեղ Երուսաղեմացի և Սեդրեստրոս՝ Հռոմի եպիսկոպոս:

Այս ցանկի մեջ Հռոմի եկեղեցու ներկայացուցիչ Սեդրեստրոս հայրապետը աստվածաբան վարդապետ չէ և չի ընդունված որպես այդպիսին մինչև իսկ Հռոմի եկեղեցու կողմից: Սեդրեստրոս հայրապետը հայ Տոնացուցում իր այս բացառիկ դիրքը, կրկնակի իր տոներով, ընդհանրական եկեղեցու նշանավոր և աստվածաբան վարդապետների շարքում, պարտական է պարզապես ս. Գրիգոր Լուսավորչի հետ ունեցած իր ավանդական հարաբերության, ըստ Ագաթանգեղոսի «Հայոց պատմության», մինչ այս ցանկից դուրս են մնացել Հռոմի եկեղեցու ընդունած «չորս մեծ վարդապետները»՝ Ամբրոսիոսը, Հերոնիմոսը, Օգոստինոսը և Գրիգոր Ա Պապը, որոնցից ոչ մեկն էլ իբր սուրբ չի ճանաչվել մեր եկեղեցու կողմից և չի մտել հետևաբար մեր եկեղեցական Տոնացույցի մեջ:

Հայ եկեղեցին՝ աչքի լույսի պես պահել-պահպանել է քրիստոնեական եկեղեցու ընդհանրականության և մեկության հատկանիշները և իր պատմության ողջ ընթացքում իրականացրել մի վսեմ և սքանչելի էկումենիզմ: Դրա պայծառ ապացույցն է բազում այլ ապացույցների շարքին նաև «երկոտասան վարդապետների» տոնախմբությունը, որն արտահայտությունն է հայ եկեղեցու

Էկոմենիկ ոգու և հատուկ է միայն հայ եկեղեցուն:

Մեր եկեղեցու քահանայական և եպիսկոպոսական Ձեռնադրության Մաշտոց-ներում («Ձեռնադրություն եպիսկոպոսաց», Վաղարշապատ, 1876, էջ 21—22, և «Ձեռնադրություն քահանայից», Վաղարշապատ, 1876, էջ 34—35) նորընծաները հրապարակով իրենց հավատի խոստովանությունը կատարում են՝ հետևելով վարդապետությանը «երկոտասան վարդապետաց եկեղեցու»:

Եթե համարելու լինենք մեր եկեղեցական Տոնացույցի և Ձեռնադրության Մաշտոց-ների և մատենագրական այլ վկայությունների սովյալները, համաքրիստոնեական համբավ ունեցող այս երկոտասան վարդապետների ցանկի վրա պետք է ավելացնել նաև միայն հայ եկեղեցուն հատուկ երկոտասան վարդապետների մի այլ ցանկ: «Հայ եկեղեցվո սուրբերեն անոնք, որ հինգերորդ դարեն ետքն են, հագիվ թե տասնյակ մը կկազմեն» (Օրմանյան, նույնը, էջ 174):

Այս մասին առաջին ցուցմունքը տալիս է մեր Տոնացույցը, որի ցանկը, սակայն, ամբողջական չէ:

ԺԾ դարի մատենագիր Թովմա վրդ. Մեծփեցին հիշատակում է մի այլ ցանկ (Օրմանյան, «Ազգապատում», հատոր Բ, էջ 1958, հատված 1352): Այս ցանկն էլ թեև կանոնական հեղինակության հանգամանք չունի, բայց գուրկ չէ հայ եկեղեցու եռամեծ վարդապետները ճշտելու արժեքից:

Մեր եկեղեցու Ձեռնադրության Մաշտոցն է, որ այս մասին ամենից լրիվ և հեղինակավոր ցուցմունքն է տալիս: Քահանակայան և նրանից բարձր բոլոր եկեղեցական պաշտոնյաների ձեռնադրության ժամանակ նորընծաներից պահանջվում է նախ՝ «մերժել և նգովել» մի շարք հերետիկոսների և ապա «հետևի ու աշակերտիլ ամենայն ուղղափառ և աստվածաբան հայրապետացն» («Ձեռնադրության Մաշտոց քահանայի», էջ 34):

Ըստ Տոնացույցի, Ձեռնադրության Մաշտոցի և մատենագրական այլ վկայությունների հայ եկեղեցու «երկոտասան վարդապետներ» են ս. Գրիգոր Լուսավորիչը, որի տոնը կատարում են բոլոր բույր եկեղեցիները, ս. Սահակը, ս. Մեսրոպը, Եղիշեն,

Դավիթ Անհաղթը, Մովսես Խորենացին, Հովհան Օձնեցին, Ստեփանոս Սյունեցին, Գրիգոր Նարեկացին, Նրեսես Ծնորհալին, Հովհան Որոտնեցին և Գրիգոր Տաթևացին:

Հայ եկեղեցու այս եռամեծ վարդապետները տոնելի սրբեր են, բացի Ստեփանոս Սյունեցուց (Ը դար): Հասկանալի չէ, թե ինչու՞ մեր եկեղեցու մեծագույն և արժանավորագույն վարդապետներից մեկը՝ Ստեփանոս Սյունեցին, որի հիշատակը մտել է «Յայսմատրք»-ի մեջ, դուրս է մնացել Տոնացույցից:

ԺԳ դարի պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանը նրան անվանում է «Սիւն երկնի, խարիսխ հաւատոյ, ախոյեան անվախ սուրբ եկեղեցույ, մարդն երկնածին և հրեշտակն երկրաշին»: Ժամանակն է, որ հայ եկեղեցու բարեկարգության հարցով զբաղվող մեր հաջորդ եպիսկոպոսաց ժողովները այլ բարեկարգական հարցերի հետ միասին վերանայեն նաև անհրաժեշտորեն մեր եկեղեցու Տոնացույցը:

Ընդհանրական եկեղեցու և հայ եկեղեցու եռամեծ վարդապետները իրենց մատենագրական վաստակով, սրբակրոն վարքով վերանորոգեցին իրենց ժամանակի փտած աշխարհը և նոր, վերանորոգիչ շունչ հաղորդեցին ընդհանուր քաղաքակրթությանը և եղան հիմնադիրները քրիստոնեական մշակույթի:

Ամեն տարի եկեղեցում օտար և հայ վարդապետների անվան, գործունեության և հիշատակի ոգեկոչումը հանդիսանում է տոնը քրիստոնեական մշակույթի:

Եկեղեցու այս վարդապետները ապրեցին և գործեցին հալածանքների թեժ կրակի տակ, ամրապնդեցին ուղղափառությունը, հատակեցին և բանաձևեցին ճշմարիտ հավատը, պայքարեցին հերետիկոսությունների և հեթանոսական մոլոր վարդապետությունների դեմ և հարստացրին քրիստոնեական մշակույթը իրենց մատենագրական վաստակով:

Եկեղեցու այս մեծ վարդապետները, տոգորված քրիստոնեական և վսեմ հումանիզմով, քարոզում էին աշխատասիրություն, արդարություն, ազատություն, խաղաղություն և երջանկություն. տեղում էին հաստատում մարդասիրական, ընկերային ար-

դար կարգերի. հանդիսանում էին ժողովուրդների եղբայրության և համերաշխության աննկուն քարոզիչներ և պայքարում էին համատորեն ստրկության, անարդարության, անհավասարության դեմ, ինչպես նաև մարդու ամեն տեսակ նվաստացումների և շահագործման ձևերի դեմ՝ տոգորված դեպի մարդը պատասխանատվության խորը զգացումով:

Եկեղեցու այս հայրերը մերժում էին ցեղային և կամ այլ բնույթի խտրականություն, խարազանում էին ժամանակի իշխանների բռնություններն ու կամայականությունները, պախարակում էին անբարոյականությունն ու հեթանոսական քարքերը, նախապաշարումները ու քարոզում էին միություն եկեղեցիների միջև և իրենց մատենագրական վաստակով ամրապնդում քրիստոնեական հավատն ու ոգին:

Այս իսկ պատճառով եկեղեցական այս հայրերի մատենագրական ժառանգությունը համաշխարհային մշակույթի անկապտելի և թանկարժեք մի մասն է հանդիսանում միաժամանակ լինելով քրիստոնեական մշակույթի հարստությունն ու հպարտությունը:

Եկեղեցու հայրերն իրենց բազմաժանր ստեղծագործություններով քրիստոնեական մտածողության մեջ մի նոր դարաշրջան բացեցին և մնացին չգերազանցված մտածողներ և փիլիսոփաներ:

Եկեղեցու մեծ վարդապետները, օտար թե հայ, այս իմաստով մեր ժամանակակիցներն են: Մեզ հետ են նրանց ոգին, լույսն ու հավատը, նրանք, որ եղան, ըստ շարականագրի, «ամուլք հաւատոյ, պարծանք եկեղեցոյ, լուսատրիչ տիեզերաց, սին լուսոյ, պսակ ի գլուխ եկեղեցոյ, պայծառ քարոզիչ տիեզերաց ու պարծանք ազգի մարդկան...»:

